

Сорокін А.А.

Національний університет біоресурсів і природокористування України

УЧАСТЬ ГАЗЕТИ КИЇВМІСЬКРАДИ «ХРЕЩАТИК» У КОМЕМОРАЦІЇ 50-РІЧЧЯ ТРАГЕДІЇ БАБИНОГО ЯРУ

Стаття присвячена дослідженню ролі газети Київміськради «Хрещатик» у комеморації 50-ї річниці трагедії Бабиного Яру. З'ясовано, що попри активне дослідження процесів комеморації вказаної трагедії в цілому недостатнім є ступінь дослідженості участі у них засобів масової інформації, насамперед місцевих газет і зокрема газети «Хрещатик» як друкованого органу Київміськради. Виявлено, що перші публікації про Бабин Яр вийшли у номерах газети «Хрещатик» за травень–липень 1991 р. й висвітлювали як підготовку до комеморації безпосередньо 50-ї річниці трагедії Бабиного Яру, так і ініційоване керівництвом та депутатами Київміськради дослідження поховань часів Другої світової війни, зокрема на вул. Грекова у Шевченківському р-ні м. Києва. Висвітлення проблематики трагедії Бабиного Яру відновлюється у газеті «Хрещатик» у номері від 18 вересня 1991 р. й активізується в номерах напр. вересня 1991 р. у зв'язку з безпосереднім наближенням 50-ї річниці початку розстрілів у Бабиному Яру. На межі вересня–жовтня 1991 р. в газеті «Хрещатик» спостерігається найбільша щільність матеріалів про Бабин Яр, що складаються з публікацій у межах рубрик названої газети, елементів новинних зведень і телеанонсів. Після початку жовтня 1991 р. окреслення проблематики Бабиного Яру було продовжено у формі двох листів-відгуків на репортаж С. Черненко від 3 жовтня 1991 р. в номері від 12 листопада 1991 р., що супроводжувалися коментарем редакції «Хрещатика». У першому з них за авторством Т. Гунчака містилася критична оцінка репортажу через наявність у ньому твердження про українські формування в якості виконавців розстрілів у Бабиному Яру, натомість автор другого листа В. Дорошук в цілому позитивно поставився до публікації С. Черненко, проте критикував її через відсутність наголосу на загиблих у Бабиному Яру комуністах і вдався до засудження поточних заходів із конфіскації майна КПУ як нібито кроку до повторення подій Бабиного Яру. Позиція редакції газети «Хрещатик» щодо обох листів залишилася нейтральною і спонукала читачів висловити власне оцінки. Надалі ж актуальним є продовження дослідження ролі засобів масової інформації України у комеморації подій Другої світової війни.

Ключові слова: «Хрещатик», газета, Бабин Яр, трагедія, комеморація, 1991 р., номер, рубрика, публікація.

Постановка проблеми. На сьогодні актуальним є дослідження специфіки комеморації трагедії Бабиного Яру у вітчизняних друкованих засобах масової інформації (ЗМІ) з кін. 1980-х рр. [20, с. 35]. Вказане обумовлюється як їхнім значенням у політиці пам'яті [16, с. 181; 20, с. 35], так і високим ступенем дослідженості інших інструментів формування колективної пам'яті, насамперед засобів мистецтва [1; 3; 5, с. 169–312]. Висвітлення участі періодичної преси України у вшануванні жертв нацистського окупаційного терору в Бабиному Яру та формуванні суспільних уявлень про нього є неодмінною передумовою для поглиблення досліджень комеморативних практик у незалежній Україні загалом, а також стосовно явищ і подій Другої світової війни, насамперед Голокосту [16, с. 53, 282–289].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роль вітчизняних друкованих засобів масової інформації у комеморації трагедії Бабиного Яру досліджувалася у працях Г. Касьянова [16, с. 181], Л. Прилуцької [24, с. 245], А. Медведовської [20, с. 35, 60–62, 73–74, 88–91, 105–107, 186–204]. Дотичною до її вивчення стала монографія про європейський контекст розвитку сучасної єврейської громади України з аналізом проблематики Голокосту в місцевій пресі м. Рівного і Рівненської області у 1991 р. [29, с. 244, 251].

Втім, наразі досить слабо досліджена роль друкованих ЗМІ м. Києва у проведенні комеморативних заходів на честь трагедії Бабиного Яру, що, зокрема, стосується її 50-річчя у 1991 р. [25, с. 125; 26, с. 166; 29, с. 317]. Означене, зокрема, є актуальним стосовно газети «Хрещатик» як друкованого органу Київмісь-

кради [27], тобто важливого агента формування історичної політики [16, с. 103–104, 151], що на поч. 1990-х рр. провадив активну комеморативну діяльність стосовно вшанування жертв названої трагедії [15, с. 106–107, 110; 19, с. 455–456; 28, с. 44–45]. Важливим моментом є також участь «Хрещатика» в синхронних пам'ятних заходах [27], до якої додається використання матеріалів газети у низці видань про трагедію Бабиного Яру [15, с. 144–145, 19, с. 503–505] за відсутності спеціальних досліджень, присвячених значенню «Хрещатика» у комеморації її річниць.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити участь газети Київміськради «Хрещатик» у комеморативних заходах, присвячених 50-річчю початку трагедії Бабиного Яру.

Виклад основного матеріалу. Перша публікація в газеті «Хрещатик» стосовно Бабиного Яру з'явилася у її номері вже від 31 травня 1991 р. у межах рубрики «Ювілеї бувають різні» під назвою «Скорбота Бабиного Яру» [9]. У ній було передано розмову кореспондентки газети з літньою мешканкою Сирця, яка відмовилася емігрувати до Німеччини до власних дітей завдяки викликаному звісткою про плани будівництва у Бабиному Яру великого меморіального комплексу почуттю обов'язку перед власними родичами – жертвами нацистського окупаційного режиму [9], тобто у вказаному випадку відбулася ретрансляція індивідуальної пам'яті [16, с. 18–19]. Також кореспондентка й водночас авторка публікації Т. Захарова розповіла про випадок комерціалізації пам'яті про Бабин Яр, тобто продаж целофанових мішечків із символікою Бабиного Яру, із засудженням його як ганебне спотворення [9] в межах дидактичного підходу до комеморації [16, с. 33–35]. Далі у статті вже в контексті формування колективної пам'яті [16, с. 18–21] повідомлялося про створення при Раді Міністрів Української РСР Організаційного комітету з підготовки та проведення заходів у зв'язку з 50-річчям трагедії Бабиного Яру [9] з викладом розмови Т. Захарової із заступником голови вказаного комітету, публіцистом та кінорежисером О. Шлаєном [5, с. 262–263; 9], під час якої останній розповів про оголошення низкою загальноукраїнських та київських міських організацій конкурсу проєктів меморіального комплексу «Бабин Яр» із визначенням термінів подання та основних концептуальних засад структури майбутнього меморіалу: «Радянський суспільний історико-освітній центр «Бабин Яр» разом з Міністерством культури УРСР, Спілкою художників України, Держбудом УРСР, Інститутом

історії України АН УРСР, головним управлінням культури міськвиконкому оголосили відкритий конкурс на розробку ескізного проєкту меморіалу «Бабин Яр». У ньому розмістяться Центр досліджень та публікацій, архів, бібліотека. Передбачається площа для проведення меморіальних церемоній, а також «Алея милосердя», де будуть рости іменні дерева, посаджені на честь тих, хто рятував співвітчизників від фашистського геноциду. Роботи на конкурс надсилаються до 31 серпня» [9]. Епілогом публікації стало передавання діалогу її авторки та згаданої на її початку літньої жінки, що утвердилася в рішенні залишитися в Києві: «...А сьогодні ми знов випадково зустрілися з Фірою Михайлівною, і знову в черзі. «Ми остаточно вирішили з чоловіком не їхати до Німеччини. Хочемо на свої очі побачити новий меморіал, принести туди квіти», – тихо сказала стара жінка» [9].

Опосередковано вказану публікацію доповнила стаття у номері від 28 червня 1991 р. у межах рубрики «Пам'ять» під назвою «Свідки, відгукніться!» про історію могили невідомих солдатів на вулиці Грекова у Шевченківському р-ні м. Києва [22]. У ній було згадано існування на територіально близькій вул. Щусєва впродовж нацистської окупації міста Сирецького концтабору для радянських військовополонених [15, с. 45; 22], випадкове знаходження поховань напр. вересня 1964 р. й рішення створеної з означеного приводу комісії замість подальшого розслідування [8, с. 24; 22], попри припущення про функціонування вул. Грекова як місця розстрілів нацистами радянських військовополонених та цивільного населення [8, с. 24; 15, с. 92; 22], облаштувати на місці поховань парк з ігровими майданчиками [8, с. 24; 15, с. 92; 22]. У публікації повідомлялося про перепоховання частини рештків на Лук'янівському кладовищі [8, с. 24–25; 22], було вказано на ігнорування попередніх звернень місцевих мешканців до різноманітних владних інстанцій з приводу можливої наявності поховань на місці облаштованого парку [22], окреслювалася персональна діяльність депутата Київміськради В. Черінька [22] щодо виявлення документів стосовно діяльності комісії 1964 р. [8, с. 24; 22], наголошувалося на необхідності відновлення досліджень за участю депутатського корпусу та органів Київміськради спільно зі членами групи «Пошук» із подальшим встановленням пам'ятного знака на честь похованих [22]. Закінчувалася стаття проханням редакції «Хрещатика» до читачів відгукнутися на текст записки з реєстраційної книги

поховань Шевченківського районного військового комісаріату: *«Депутат Київради В. Чернінко ознайомив нас ще з одним історичним документом. Непримітна записка без адреси і підпису пролежала майже тридцять років у реєстраційній книзі поховань Шевченківського райвійськкомату. Очевидно, вона має відношення до невідомої могили по вулиці Грекова. Тому прохання редакції: відгукніться, хто згаданий у записці чи їх знайомі, і ви допоможете звільнити з полону часу імена загиблих, події періоду війни»* [22].

На продовження вказаної публікації в номері газети «Хрещатик» від 12 липня 1991 р. було вміщено повідомлення під назвою «Земля, багата трагедіями» [10] про організаційне засідання у приміщенні Київміськради за участю керівництва і депутатів Київміськради спільно з представниками прокуратури м. Києва, виконавчого комітету Шевченківської райради, групи «Пошук» та інших установ з приводу досліджень поховань часів Другої світової війни у межах м. Києва [8, с. 24–25; 10]: *«Обговорювалась також можливість дослідження поховання по вулиці Грекова, 14/18, що у Шевченківському районі міста. У дворі цього будинку під шаром ґрунту лежать останки радянських військовополонених, розстріляних фашистами під час окупації Києва («Хрещатик», № 33). У засіданні брали участь депутати міськради, представники міської прокуратури, Шевченківського райвиконкому, дослідницької групи «Пошук» та інші. Голова міськради Г. Малишевський запевнив учасників зустрічі, що міською Радою та її виконкомом буде зроблено все можливе, щоб допомогти з'ясувати всю правду про численні поховання періоду сталінських репресій і часів Великої Вітчизняної війни на території міста»* [10]. Наприкінці повідомлення йшлося про наслідки проведеного засідання: *«Прес-центр виконкому регулярно знайомитиме киян з ходом проведення і результатами розкопок у різних районах міста. Незабаром мають бути вирішені питання про фінансування таких робіт і залучення до них необхідної кількості людей»* [10].

Висвітлення проблематики трагедії Бабиного Яру поживалося у газеті «Хрещатик» впродовж вересня 1991 р. в умовах безпосереднього наближення 50-річчя її початку [5, с. 155; 20, с. 125; 25, с. 125].

У номері від 18 вересня 1991 р. у рубриці «Сторінки нашої пам'яті» було надруковано публікацію С. Черненко під назвою «Бабин Яр – нетерпимість» про однойменний тиждень пам'яті на межі вересня–жовтня 1991 р. [5, с. 155]: *«29 вересня у*

Києві почнеться Міжнародний тиждень пам'яті «Бабин Яр – нетерпимість» [32]. Поряд із означенням назви заходу С. Черненко передала і його ідейне наповнення, що знову відображало дидактичну функцію [16, с. 34–35]: *«Як пояснили організатори акції, нетерпимість мусить бути до всього, що в свідомості людей нормального суспільства не може не викликати одразу. Це і фашизм, і геноцид, і байдуже ставлення до екології, інші пороки, які заважають людству»* [32]. Подальший текст повідомлення мав на меті ознайомити читачів з ініціаторами проведення тижня пам'яті та зорієнтувати їх у межах визначених заходів [5, с. 155–157; 19, с. 454–474]: *«Отже, 29 вересня з траурного мітингу біля пам'ятника жертвам Бабиного Яру – перший тиждень з низки заходів, які планується продовжити. Очолити акцію культурні сили України. Афіші нашого міста допоможуть вам детальніше познайомитися з планом проведення тижня»* [32].

Окремий абзац повідомлення С. Черненко було приділено демонстрації кінофільмів у межах тижня пам'яті із називанням місць їхнього показу та окресленням їхнього репертуару [5, с. 155]: *«Широко буде представлено роботи кінематографістів різних періодів історії країни. Свої двері відчинять Будинок кіно, кінотеатри «Зоряний», «Жовтень», «Краків». Ви зможете подивитись фільми-раритети: «Єврейське щастя» з неповторним Міхоелсом, «Єврей на землі» за сценарієм В. Шкловського, режисер А. Роом, «Вигнанець» режисера В. Савельєва, «Зірки, що блукають» режисера В. Шиловського. Фільми Ч. Чапліна, Є. Кавалеровича, А. Вайди, Л. Мааля та інших відомих режисерів світу»* [32]. Завершується ж воно звісткою про останній із заходів тижня пам'яті [5, с. 156]: *«5 жовтня відбудеться Меморіальна церемонія в Бабиному Ярі – хід «Дорогою смерті»* [32].

Відомості про комеморацію 50-ї річниці трагедії Бабиного Яру знову з'явилися в номері газети «Хрещатик» від 25 вересня 1991 р., де у новинному зведенні під назвою «Калейдоскоп новин» в якості другої новини було наведено проведення пресконференції у Республіканському Будинку кінематографістів у межах згаданого вище [32] меморіального тижня [5, с. 155–156; 11]. Окрім повторення інформації про кінопокази [11], названа новина містила суттєве доповнення про проведення інших заходів [19, с. 458–468]: *«Крім того, у Будинку кінематографістів відбудуться «круглі столи», кіновечори, вернісажі, концерти»* [11].

В тому ж номері під назвою «На ваших теле-екранах» наявний анонс програм телебачення з 25 по 29 вересня 1991 р. [21]. У ньому, зокрема, вказані наступні позиції: «До 50-річчя трагедії Бабиного Яру. Документальний фільм «Бабин Яр» на I програмі Українського телебачення 25 вересня о 17 год. [21], «Бабин Яр». Документальний фільм» на I програмі Центрального телебачення 26 вересня о 17 год. 15 хв. [21], «До 50-річчя трагедії Бабиного Яру. Документальний фільм «Побачення з батьком» на I програмі Українського телебачення 27 вересня о 16 год. 45 хв. [21], «До 50-річчя трагедії Бабиного Яру. Прем'єра документального фільму «Дорога довжиною в півстоліття» там само 28 вересня об 11 год. 05 хв. [21], «Мітинг-реквієм пам'яті жертв трагедії у Бабиному Яру» там само 29 вересня о 10 год. 55 хв. [21].

«Калейдоскоп новин» у номері «Хрещатика» від 1 жовтня 1991 р., на відміну від попередніх, вирізнявся більшим наголосом на комеморації трагедії Бабиного Яру, оскільки в якості першої новини було згадано відкриття пам'ятника авторства Ю. Пашкевича та Б. Гіллера [8, с. 30; 17, с. 166]: «У Києві, на перетині вулиць Шамрила і Дорогожицької, відкрито пам'ятний знак в'язням сирецького концтабору. Автори цього пам'ятника – архітектор Юрій Пашкевич та конструктор Борис Гіллер» [12]. Одразу ж після неї розташовано новину про відкриття фотовиставки із використанням документів з архівів та усних свідчень на вшанування вбитих у Бабиному Яру: «В Українському товаристві дружби і культурних зв'язків із зарубіжними країнами відкрито фотовиставку, присвячену пам'яті жертв Бабиного Яру. В основу експозиції покладено архівні документи та розповіді свідків цих трагічних подій, що розігралися 50 років тому» [12].

Вже в наступному номері від 3 жовтня 1991 р. у межах рубрики «Архіви пам'яті» було надруковано репортаж С. Черненко «Бабин Яр: уроки історії» [33] про комеморативні заходи у Музеї історії Києва [33].

Репортаж був обрамлений численними фотоматеріалами, зокрема фотографією відвідувачів музею [33], зафіксованим зображенням свічки та покладених квітів на шану жертв трагедії Бабиного Яру [33], фотодокументами серії «Україна обвинувачує» [33], фотовідтворенням оголошення про наказ німецької окупаційної адміністрації стосовно знищення голубів [15, с. 42; 33] та повідомлення про засудження окупантами до смертної кари 3-х осіб за саботаж [33].

В основній текстовій частині важливими є перші два абзаци нової публікації С. Черненко, де поряд із коротким вступним реченням про відвідувачів музею наявні роздуми авторки про феномен геноциду: «У ці роки до Музею історії Києва заходять ті, кому не байдуже майбутнє, щоб згадати, пом'янути... Щоразу, коли чуєш про геноцид, його наслідки, думаєш: коріння його з масовим винищенням народів тягнеться із сивої давнини, лягає тяжким хрестом на плечі людству. Воно ж, схаменувшись, нашвидкоруч проводить аналіз наслідків... і знову продовжує «геноцидити», змінивши вивіску. Тільки не слід забувати: винищує він і не грішних дітей, котрі не встигають усвідомити, хто вони на цьому світі» [33].

У третьому абзаці на продовження попереднього С. Черненко висловила наявне на той час у медіа [24, с. 245] твердження про наявність серед вбитих нацистами у Бабиному Яру половини жертв дитячого віку: «У «вибуху» геноциду в Бабиному Яру, за статистикою, серед загиблих п'ятдесят відсотків дітей! Це не просто діти нації. Найперше – це діти людства. Його генофонд. Серед них, вірогідно, були означені природою талановиті фізики і крамарі, письменники і теслі... А юні, котрі загинули, ніколи не ставши батьками?» [33].

Основну частину четвертого абзацу власного репортажу С. Черненко присвятила приїзду до музею німецької делегації з метою спокутування провини [16, с. 53] та свідченням очевидців: «З Німеччини прибула до нас делегація з молитвою покаяння за сподіяне. У музеї говорили ті, чия доля ще в дитинстві перетнулася із Бабиным Яром. В. Солодар згадував, як була ошукана, виведена до урвища разом з сім'єю його молочна мама. В. Стадник – про загибель матері-єврейки, батько-українець у цей час був на фронті. Згадувались історико-документальні факти, зокрема, про «Зондеркоманду-4-А» з есесівців і гестапівців» [26, с. 166; 33]. Контраверсійним в історіографічному контексті [4, с. 133; 20, с. 33–34] стало завершення названого абзацу: «То були виконавці волі свого режиму. Виконавцями волі якого режиму були українські бригади, буковинський курінь із Чернівців, бригади УПА, ОУН?» [33].

Початок п'ятого абзацу С. Черненко присвятила показу фрагмента фільму О. Шлаєна про трагедію Бабиного Яру [5, с. 262–263] та опису останнього загалом: «Фрагмент із фільму Олександра Шлаєна, людини, яка йшла до розкриття правди двадцять років, долаючи безліч перешкод, наводить на роздуми. Минуло не так багато часу

відтоді, як був знятий перший фільм О. Шлаєна «Бабин Яр – уроки історії». Позакадровий коментар – В. Коротича» [33]. Закінчення ж вказаного абзацу цікаве актуалізованим на той час [16, с. 60–61, 81–82; 29, с. 222] зіставленням німецького та радянського тоталітарних режимів: «У фільмі В. Коротич протиставляє два режими – фашистський і той, від кого звільняємось ми. Щоправда, хвала на адресу нашому «найгуманнішому» тоталітаризмові звучить з вуст одного з найбучніших його хулителей» [33].

Епілог власного репортажу С. Черненко присвятила песимістичним висновкам із трагедії Бабиного Яру із закликом вшанувати її жертв: «Бабин Яр – уроки історії. Жорстокі уроки, з якими людство не може розлучитись протягом свого існування. Вічний геноцид. Віддамо ж данину нашій пам'яті мертвим і ненародженим...» [33].

Вже в наступному номері від 5 жовтня 1991 р. у межах рубрики «Відлуння події» було вміщено фотографію із мітингу-реквієму у Бабиному Яру із покладанням квітів до пам'ятника жертвам нацистського окупаційного режиму 1976 р. [15, с. 182, 189; 17, с. 157, 159; 22] та описом до неї, що відобразив тогочасні уявлення про означений режим [17, с. 157, 165]: «29 вересня відбувся мітинг-реквієм у Бабиному Яру 50 років тому в цьому урочищі фашисти вчинили масові розстріли радянських людей» [23].

У розташованому ж одразу нижче від фотографії на опису «Калейдоскопі новин» [14] перші дві новини також було присвячено комеморації жертв трагедії Бабиного Яру.

У першій йшлося про демонстрацію документальних фільмів у готелі «Інтурист» і нагородження осіб, що переховували єврейське населення м. Києва від окупаційного режиму [17, с. 152–153]: «Учора у приміщенні готелю «Інтурист» відбулись показ та обговорення документальних фільмів про Бабин Яр. Нагороджено тих, хто під час Великої Вітчизняної війни рятував євреїв від фашистських загарбників» [14], натомість друга була покликана повідомити про ходу жалоби 5 жовтня 1991 р. за участю Л. М. Кравчука та іноземних делегацій [25, с. 125–126; 29, с. 317] поряд із виконанням реквієму [5, с. 155–157, 300–303]: «Сьогодні о 18.30 біля входу на колишнє єврейське кладовище по вулиці Мельникова, 44 розпочнеться траурний хід, який завершиться на меморіальній площі «Бабин Яр». О 19 годині тут розпочнеться церемонія, участь в якій братимуть Л. Кравчук, голови офіційних делегацій та інші. Просто неба

відбудеться перше виконання реквієму «Бабин Яр» на слова Д. Павличка, музика Є. Станковича» [14].

«Калейдоскоп новин» було тематично продовжено телеанонсом на 5–13 жовтня 1991 р. [30], де було згадано наступні телепрограми: «...До Бабиного Яру... Літературно-музична композиція» 5 жовтня о 12 год. 15 хв. на I програмі українського телебачення [30, с. 4], «Спадщина. Трагедія Бабиного Яру» 5 жовтня о 15 год. 55 хв. там само [30, с. 4], продовження останньої телепрограми 9 жовтня о 9 год. ранку [30, с. 4].

Вже в наступному номері від 8 жовтня 1991 р. у «Калейдоскопі новин» було згадано про видання мартирологу загиблих у Бабиному Яру [17, с. 152; 19, с. 568]: «Щойно вийшла з друку книга – мартиролог «Пам'ять Бабиного Яру». Це найповніший на цей час список прізвищ загиблих у Бабиному Яру. Книгу видано газетами «Хвилина мовчання» та «Молода гвардія» [15].

Продовженням висвітлення проблематики комеморації 50-ліття трагедії Бабиного Яру в газеті «Хрещатик» стало вміщення на 5-й сторінці її номера від 12 листопада 1991 р. під рубрикою «Зустрілися листи» 2-х листів-відгуків [6; 7] на публікацію С. Черненко від 3 жовтня 1991 р. «Бабин Яр: уроки історії» [33] із протилежними оцінками та загальним коментарем редакції «Хрещатика» [2; 6; 7]. Вказані листи відображали суперництво національного та радянського наративів [16, с. 28–31] в умовах наявності постколоніального і постсоціалістичного ландшафтів пам'яті [18, с. 128].

Перший лист належав професорові історії та політології Т. Гунчаку і мав назву «Не рубайте з плеча» [6]. В першому абзаці автор висловив загальне критичне ставлення до репортажу С. Черненко, що відображало досвід автора як історика Голокосту [20, с. 151] і тенденцію до публічної полеміки українських істориків на сторінках періодичної преси [16, с. 197–198; 20, с. 107]: «Публікація «Бабин Яр» – уроки історії», надрукована 3 жовтня, може послугувати прикладом, як не треба писати, а коли пишеш – знай про що. У цьому дописі автор змішує дії спецвідділів нацистських вбивць, групи зондеркоманд з діями Української повстанської армії (УПА) та членами ОУН» [6]. Другий абзац власного листа Т. Гунчак присвятив обґрунтуванню власної критики [20, с. 151]: «Людині з елементарними знаннями про другу світову війну відомо, що в Бабиному Яру нацисти розстріляли багато членів УПА та ОУН, які хоробро воювали проти німець-

ких окупантів, виступали за вільну самостійну Україну. Про це свідчать цілі томи історії, опубліковано багато документів» [6]. На закінчення ж автор в руслі національного нарративу [16, с. 31] наполягав на необхідності перегляду історичних уявлень: «Отож кінчайте з «історією» доби застою і стереотипами, які вона породила» [6].

Інакшу оцінку репортажу С. Черненко мав лист під назвою «Беззаконня» [7], автором якого був читач В. Дорошук [7]. Перший абзац його листа також було присвячено загальній оцінці публікації С. Черненко, що загалом була позитивною: «Дуже мені сподобалась третя сторінка «Хрещатика» за 3 жовтня. Справжній плюралізм! У добірці «Бабин Яр – уроки історії» подано вражаючі фотодокументи про розстріл фашистами мирних людей. Згадується, що серед замучених єврейських сімей – половина діти – від малюків до старших за віком. Це страхіття!» [7]. Серед недоліків В. Дорошук назвав відсутність наголосу на низці груп загиблих [25, с. 119–120], що відображає «битви пам'яті» довкола трагедії Бабиного Яру [24, с. 255–256], проте опісля відзначив у якості переваги репортажу конкретизацію груп виконавців страт у Бабиному Яру: «Але у публікації ні слова про загибель військовополонених, перш за все комуністів, комісарів, комсомольців, партизанів і підпільників. У коментарі до цього дуже слушно сказано і про виконавців волі окупаційного режиму» [7]. Особливістю вказаного листа є пов'язування трагедії Бабиного Яру із поточними політичними подіями у зв'язку із публікацією в номері від 3 жовтня 1991 р. про конфіскацію майна Комуністичної партії України на території м. Києва [31], що засвідчує прокомуністичні погляди автора із репрезентацією ним радянського нарративу [16, с. 28–31]: «Нижче – агітка про конфіскацію компмайна і про його розподіл. Оце так плюралізм та гласність! На одній сторінці. Ось тільки є одна нестиковка. Автор публікації і редакція газети, на жаль, не дають собі ради збагнути, що конфіскація партмайна – безсоромне свавілля, хоч і не таке жорстоке, як згадані вище розстріли у Бабиному Яру. Бо на це немає ніяких законодавчих підстав. Скажете, є відповідна постанова Президії Верховної Ради? Хай так. Але цей документ – зразок політичного авантюризму. Майно компартії нагромаджувалося законним шляхом – за рахунок членських внесків комуністів і тому належить саме їм. Конфіскація партмайна є бандитизм при битій дорозі. І фашизм на окупованій території починався з грабежів, а кінчився Бабиным Яром» [7].

На завершення В. Дорошук процитував контр-аверсійне [4, с. 133; 20, с. 33–34; 33] твердження С. Черненко стосовно наявності українських формувань серед виконавців вбивств у Бабиному Яру: «Виконавцями якого режиму були українські бригади, буковинський курінь, команди УПА, ОУН? І вони брали участь у розстрілах у Бабиному Яру – під жовтоблакитним прапором чи жовтоблакитними пов'язками» [7].

Редакція ж газети «Хрещатик» оголосила про нейтральну позицію стосовно авторів обох листів: «Ось так по-різному сприйнято наші публікації. Сподіваємось, читачі чудово розберуться, де переважають аргументи, а де традиційні емоції. Хоч точка зору редакції не в усьому збігається з думками авторів листів, ми й надалі дотримуватимемось плюралізму» [2].

Стосовно часу виходу досліджених матеріалів газети «Хрещатик» за 1991 р. про трагедію Бабиного Яру його специфічною рисою є найбільша щільність публікацій саме у номерах на зламі вересня–жовтня 1991 р. із наявністю поряд з окремими матеріалами [23; 33] звісток у структурі новинних зведень та анонсів телепрограм [11; 12; 13; 14; 21; 31], яким передували 3 окремі публікації впродовж травня–липня 1991 р. [9; 10; 22] і 1 в другій декаді вересня того ж року [32], а доповнили 2 листи-відгуки і коментар до них в одному із номерів за листопад 1991 р. [2; 6; 7].

Висновки. Таким чином, газета «Хрещатик» активно долучилася до комеморації 50-річчя трагедії Бабиного Яру, інформуючи власних читачів про події в межах вшанування її жертв та водночас активно формує шанобливе ставлення до них киян. Щільність матеріалів про Бабин Яр у газеті «Хрещатик» була найбільшою на межі вересня–жовтня 1991 р. в умовах проведення відповідного меморіального тижня, проте перші публікації про Бабин Яр були надруковані вже у номерах газети за травень–липень вказаного року, розповідаючи про маловідомі фрагменти історії Бабиного Яру, зусилля київської міської влади з пошуку в межах підпорядкованої території поховань часів Другої світової війни та увічнення пам'яті про похованих, індивідуальну пам'ять про трагедію Бабиного Яру. На межі вересня–жовтня 1991 р. матеріали газети «Хрещатик» про Бабин Яр вирізнялися найбільшою жанровою різноманітністю, будучи представлені як публікаціями під заголовками, так і складовими новинних зведень і телеанонсів, що репрезентували широке коло комеморативних заходів у межах м. Києва. Проблематика Бабиного Яру знову постала у номері газети «Хрещатик»

від 12 листопада 1991 р. і, на відміну від попереднього часу, була представлена 2-ма листами-відгуками із протилежними оцінками репортажу про комеморацію трагедію у Музеї міста Києва та нейтральним коментарем редакції до них.

З огляду на отримані результати можливо визначити вивчення ролі вітчизняної друкованої преси в комеморативних процесах як перспективний напрям для подальших наукових розвідок.

Список літератури:

1. Брагіна Т., Брагін Ю. Меморіалізація трагедії Бабиного Яру засобами мистецтва як елемент державної політики пам'яті. *Голокост в Україні: академічний, комеморативний та освітній аспекти*: матеріали Всеукраїнської наукової конференції. Харків, 28 вересня 2021 р. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2021. С. 20–26. URL: (дата звернення: https://dspace.hnpu.edu.ua/bitstream/123456789/6592/1/Zbirnyk_Holokost_2021.pdf#page=20).
2. Від редакції. *Хрещатик: Газета Київської міської Ради народних депутатів*. 1991. 12 листопада. С. 5.
3. Глазунов Б. Культура вшанування пам'яті жертв Бабиного Яру. *Культура і мистецтво: сучасний вимір*: матеріали II міжнар. наук. конф. молодих вчених, аспірантів та магістрів, 6–7 груд. 2018 р. М-во культ. України; Нац. акад. кер. кадрів культ. і мистец. Київ: НАКККіМ, 2018. С. 169–171. URL: <http://library.vn.ua/downloads/kultura-i-mistecztvo.pdf#page=169> (дата звернення: 30.01.2023).
4. Гончаренко О.М. Голокост на теренах Рейхскомісаріату «Україна» у вітчизняному історіографічному дискурсі (1941–2016 рр.). Дніпро–Переяслав–Хмельницький: Український інститут вивчення Голокосту «Ткума», 2017. 258 с. URL: https://tkuma.dp.ua/images/public_download/2017_Goncharenko_for_inet.pdf (дата звернення: 30.01.2023).
5. Гриневич В., Магочій П.-Р. Бабин Яр: історія і пам'ять. Київ: Дух і Літера, 2016. 352 с., іл.
6. Гунчак Т. Не рубайте з плеча. *Хрещатик*. 1991. 12 листопада. С. 5.
7. Дорошук В. Беззаконня. *Хрещатик*. 1991. 12 листоп. С. 5.
8. Евстафьева Т. Бабий Яр: послевоенная история местности. *Бабин Яр: масове убивство і пам'ять про нього*: Матеріали міжнародної наукової конференції 24–25 жовтня 2011 р., м. Київ. Видання 2-ге, доп. Київ: Укр. центр вивчення історії Голокосту, Громад к-т для вшанування пам'яті жертв Бабиного Яру, 2017. С. 21–31. URL: <http://www.kby.kiev.ua/komitet/conference2012/03.pdf> (дата звернення: 30.01.2023).
9. Захарова Т. Скорбота Бабиного Яру. *Хрещатик*. 1991. 31 травня. С. 7.
10. Земля, багата трагедіями. *Хрещатик*. 1991. 12 липня. С. 2.
11. Калейдоскоп новин. *Хрещатик*. 1991. 25 вересня. С. 4.
12. Калейдоскоп новин. *Хрещатик*. 1991. 1 жовтня. С. 4.
13. Калейдоскоп новин. *Хрещатик*. 1991. 5 жовтня. С. 1.
14. Калейдоскоп новин. *Хрещатик*. 1991. 8 жовтня. С. 2.
15. Карамаш С. Бабин Яр – у трагічних подіях 1941–1943 років. Історія і сучасність (історико-архівне дослідження). Київ: КММ, 2014. 256 с., 150 іл.
16. Касьянов Г. Past continuous: історична політика 1980-х – 2000-х. Україна та сусіди. Київ: Анторопос-Логос-Фільм, 2018. 420 с.
17. Колесник О. Бабин Яр як місце пам'яті: огляд комеморативних практик і пам'ятних знаків. *Acta studiosa historica*. 2014. Ч. 4. С. 146–167. URL: <https://er.ucu.edu.ua/bitstream/handle/1/511/14.pdf> (дата звернення: 30.01.2023).
18. Латиш Ю. Голокост у культурі пам'яті Європи та України. *Трансформації історичної пам'яті*: Збірник матеріалів III Міжнародно науково-практичної конференції. Вінниця, 2022. С. 128–130. URL: <https://jthm.donnu.edu.ua/article/view/12776/12679> (дата звернення: 30.01.2023).
19. Левитас І. Бабий Яр. Книга пам'яті. Київ: Изд-во «Сталь», 2005. 570 с.
20. Медведовська А.Ф. Голокост в Україні в суспільній думці кінця ХХ–початку ХХІ ст.: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Дніпро, 2016. 239 с.
21. На ваших телеекранах. *Хрещатик*. 1991. 25 вересня. С. 7.
22. Новосвітній В. Свідки, відгукніться! *Хрещатик*. 1991. 28 червня. С. 3.
23. Ободовський В. 29 вересня відбувся мітинг-реквієм у Бабиному Яру [...] 50 років тому в цьому урочищі фашисти вчинили масові розстріли радянських людей. *Хрещатик*. 1991. 5 жовтня. С. 1.
24. Прилуцька Л. Бабин Яр: пам'ять і складнощі меморіалізації (погляди західних аналітиків). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*. 2021. № 7/49, С. 237–268. URL: <http://phh.dspu.edu.ua/article/view/234415/236152> (дата звернення: 30.01.2023).

25. Рамазанов Ш. Ш., Левітас Ф. Л. Бабин Яр. Голокост – табуйовані теми радянської історіографії. *Сторінки історії : Збірник наукових праць*. 2021. Вип. 53. С. 113–130. URL: http://history-pages.kpi.ua/wp-content/uploads/2022/03/53_6.pdf (дата звернення: 30.01.2023).
26. Рамазанов Ш.Ш., Левітас Ф.Л. Бабин Яр: трагедія, спогади, сучасні оцінки. *Історія, культура, пам'ять у науковому вимірі: стан, перспективи*. Матеріали III міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 20 травня 2022 р. Київ, 2022. С. 162–168. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/42648/1/Konf_III_BY_F_Levitas_IPO_KUGB.pdf (дата звернення: 30.01.2023).
27. Сорокін А.А. Висвітлення відзначення 125-річчя від дня народження М. Грушевського на сторінках газети Київської міської Ради народних депутатів «Хрещатик». С. 37–38. URL: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u362/zbirnik_konf_grush_23-24.09.2021_na_sayt_2.pdf (дата звернення: 30.01.2023).
28. Сорокін А. Відображення в документах президії Київміськради XXI скликання у складі фонду 1697 Державного архіву м. Києва історії єврейської діаспори в Україні. *Дні науки – 2019: історія: матеріали XIII Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених*. Київ, 2019. С. 44–47.
29. Суспільно-політичні та історичні аспекти розвитку сучасної єврейської громади України: європейський контекст. Київ: ППіЕнд ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2022. 376 с. URL: <https://ipriend.gov.ua/wp-content/uploads/2022/09/Monohrafiia-TsleIK-2022.pdf> (дата звернення: 30.01.2023)
30. Телетиждень. *Хрещатик*. 1991. 5 жовтня. С. 4–5.
31. Ходаківський В., Новосвітній В. Компартаїно. Триває інвентаризація. *Хрещатик*. 1991. 3 жовтня. С. 3.
32. Черненко С. «Бабин Яр – нетерпимість». *Хрещатик*. 1991. 18 вересня. С. 3.
33. Черненко С. Бабин Яр: уроки історії. *Хрещатик*. 1991. 3 жовтня. С. 3.

Sorokin A.A. THE PARTICIPATION OF THE NEWSPAPER OF THE KYIV CITY COUNCIL “KHRESHCHATYK” IN THE COMMEMORATION OF THE 50TH ANNIVERSARY OF THE BABYN YAR TRAGEDY

The article is concerned with studying the role of the newspaper of the Kyiv City Council “Khreshchatyk” in the commemoration of the 50th anniversary of the Babyn Yar tragedy. It’s found that despite of active research into processes of the commemoration of the called tragedy the degree of knowledge of the role of mass media in the mentioned processes still remains low, which is especially true for local newspapers including “Khreshchatyk” as the newspaper of the Kyiv City Council. It’s discovered that the first publications about Babyn Yar had appeared in the issues of “Khreshchatyk” released from May to July 1991 and covered preparations for the immediate commemoration of the 50th anniversary of the Babyn Yar tragedy as well as the investigation of graves of the Second World War initiated by authorities and deputies of the Kyiv City Council, especially on Grekov Street in the Shevchenkivsky district of Kyiv. The coverage of the problems of the Babyn Yar tragedy increases in “Khreshchatyk” again on 18 September 1991 in connection with the direct approach of the 50th anniversary of the beginning of the Babyn Yar massacre. At the end of September and at the beginning of October 1991 “Khreshchatyk” has the highest density of materials about Babyn Yar consisting of publications under the headlines, fragments of the news reports and TV announcements. After the beginning of October 1991 the statement of the problems of Babyn Yar continued on 12 November 1991 in the form of two letters intended to express reader’s reviews of S. Chernenko’s report on 3 October 1991 and accompanied by editors’ comment. The first letter written by T. Hunczak contains a critical assessment of the commented report due to allegations about Ukrainian formations as executioners during massacres in Babyn Yar, in return the second letter written by V. Doroshuk provides mostly a positive appraisal of S. Chernenko’s report but at the same time criticizes it because of the lack of references to Communists executed in Babyn Yar and condemns then forfeiture actions towards the property of the Communist Party of Ukraine as the probable step to a recurrence of the events of Babyn Yar. The editorial view towards the printed letters remained neutral encouraging readers of “Khreshchatyk” to express their own opinions. In the future, especially relevant is the continuation of research of the role of Ukrainian mass media in the commemoration of the Second World War.

Key words: “Khreshchatyk”, newspaper, Babyn Yar, tragedy, commemoration, 1991, issue, headline, publication.